

Верховний
Суд

Практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду спорів, що виникають із спадкових правовідносин

Ігор ГУЛЕЙКОВ

суддя Касаційного цивільного суду у
складі Верховного Суду,
доктор філософії у галузі права

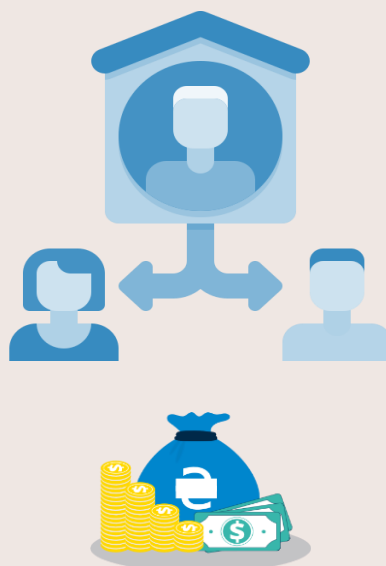
Справи щодо розгляду спорів, що виникають із спадкових правовідносин у практиці Верховного Суду

Рік	Перебувало на розгляді ВС	Надійшло на розгляд	Розглянуто	Передано на розгляд ВП ВС	Передано на розгляд ОП КЦС ВС
2020	2 040	921	1 313	4	4
2021	1 695	1 004	1 214	0	3
2022	1 116	639	771	2	1
2023	1 115	838	774	0	6
2024	1 201	856	758	5	7
2025	1 300	880	800	1	6

Інститут спадкування та його правова природа

Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб спадкоємців (ст. 1216 ЦК України).

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинялися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК України).

Відкриття спадщини

Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою (частина перша-друга статті 1220 ЦК України).

Відповідно до частини третьої статті 46 ЦК України фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Фізична особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті.

Значення часу відкриття спадщини:

- ❖ склад спадщини (стаття 1218 ЦК України);
- ❖ перебіг строку для прийняття (відмови) спадщини (стаття 1270 ЦК України);
- ❖ коло спадкоємців;
- ❖ матеріальний закон, застосовний до спадкових відносин.

Щодо місця відкриття спадщини ↓

Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна.

Якщо спадкодавець мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається відповідно до "Про міжнародне приватне право» (стаття 1221 ЦК України).

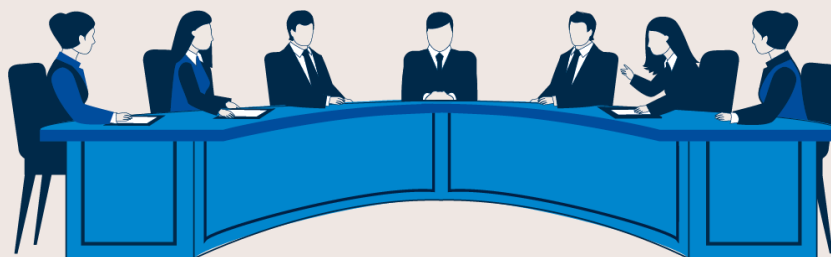
Щодо місця відкриття спадщини ↓

Постанова КЦС ВС від 13.11.2023 у справі № 638/7337/21:

Якщо останнє місце проживання спадкодавця або місцезнаходження спадкового майна перебуває на тимчасово окупованій території чи на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють повноваження, місцем відкриття спадщини визначається місце подання першої заяви спадкоємця, виконавця заповіту або іншої заінтересованої особи. **Спадкоємець має право звернутися із заявою про прийняття спадщини до нотаріуса в будь-якому населеному пункті на підконтрольній Україні території.**

Постанова КЦС ВС від 28.06.2023 у справі № 524/1413/22:

Звернення позивача із заявою про прийняття спадщини на території окупованої АРК не могло розцінюватися як належне, оскільки ця територія не контролюється органами державної влади України. Документи, надані позивачкою, були видані на тимчасово окупованій території посадовими особами органів, створених відповідно до законодавства російської федерації, що відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України свідчить про недопустимість вказаних доказів.

Щодо місця відкриття спадщини

Постанова ОП КЦС ВС від 13.03.2023 у справі № 398/1796/20:

У випадку, коли **спадкодавець на час смерті проживав за межами України і до складу спадщини входять права на нерухоме майно, яке знаходиться на території України, прийняття спадщини відбувається у спосіб звернення спадкоємця з відповідною заявою до компетентного органу, уповноваженого на вчинення нотаріальних дій, за місцем знаходження нерухомого майна в Україні.**

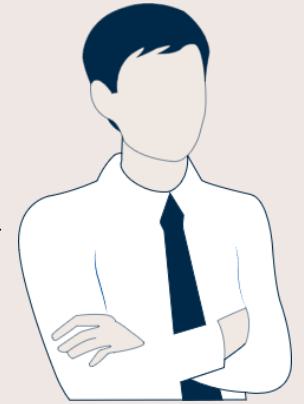
Постанова КЦС ВС від 09.02.2022 у справі № 709/769/19:

Чинне законодавство не позбавляє спадкоємця **права направити заяву про прийняття спадщини за допомогою засобів поштового зв'язку, а також подати її через орган місцевого самоврядування.**

Щодо порядку прийняття спадщини ↓

Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї (ч. ч. 1, 3 ст. 1268 ЦК України)

➤ **Постанова КЦС ВС від 19.05.2021 у справі № 937/10434/19:**

Будь-яка особа, яка постійно проживала разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається такою, що своєчасно прийняла спадщину.

➤ **Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 504/3606/14-ц:**

Для вирішення питання щодо наявності підстав для застосування до спірних правовідносин положень ч. 3 ст. 1268 ЦК України має значення встановлення факту постійного проживання спадкоємця за законом чи заповітом із спадкодавцем на час відкриття спадщини.

Щодо порядку прийняття спадщини

- Постанови КЦС ВС від 21.01.2026 у справі № 274/7779/24, від 25.02.2026 у справі № 624/93/25

Реєстрація місця проживання спадкоємця за адресою спадкодавця не є беззаперечним доказом постійного спільного проживання на момент відкриття спадщини. Презумпція прийняття спадщини застосовується лише за умови фактичного постійного проживання разом із спадкодавцем, а не лише даними реєстрації.

- Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 292/389/17:

Сама по собі відсутність реєстрації не є абсолютним підтвердженням, що особа не проживала зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, якщо обставини, встановлені ч. 3 ст. 1268 ЦК, підтверджуються іншими належними і допустимими доказами, які були надані позивачем, та оцінені судом.

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини ↓

За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України).

- ✓ Постанови КЦС ВС від 11.11.2020 у справі № 750/262/20 та від 12.04.2021 у справі № 589/1863/13-ц: Недобросовісна поведінка іншого спадкоємця, який успадкував за померлим спадкодавцем, щодо неповідомлення про факт смерті чи наявності інших спадкодавців при оформленні спадкової справи не є поважною причиною у розумінні ч. 3 ст. 1272 ЦК для визначення додаткового строку для прийняття спадщини.
- ✓ Постанова КЦС ВС від 20.09.2023 у справі № 638/16540/20: Необізнаність позивача про смерть батька, проживання в іноземній державі протягом тривалого часу не є поважними причинами пропуску строку подання заяви про прийняття спадщини в розумінні закону.

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини ↓

✓ Постанова ВП ВС від 26.06.2024 у справі № 686/5757/23:

Необізнаність спадкоємця про наявність заповіту є поважною причиною пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, що впливає з принципу свободи заповіту, проте така необізнаність повинна ототожнюватися з незнанням спадкоємцем про його право на спадкування загалом; в такому випадку особа з незалежних від неї причин не вчиняє юридично значущих дій, які пов'язані з набуттям нею певних прав, що впливають із спадкування.

Необізнаність про наявність заповіту може вважатися поважною причиною пропуску строку для прийняття спадщини винятково для осіб, які не є спадкоємцями за законом першої черги або кожної наступної черги спадкоємців за законом, у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, які набували право на спадкування за законом.

Оцінка поважності причин пропуску строку звернення із заявою про прийняття спадщини повинна, першорядно, стосуватися періоду від моменту відкриття спадщини й до спливу шестимісячного строку, встановленого законом для її прийняття.

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини ↓

✓ Постанова КЦС ВС від 01.06.2022 у справі № 148/1805/20:

Невиконання нотаріусом своїх зобов'язань, передбачених законом, з приводу повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини спадкодавця, жодним чином не впливає на поважність причин пропуску строку для прийняття спадщини спадкоємцем за законом.

Помилковим є посилання судів на визнання причин пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини поважними, з огляду на невжиття нотаріусом заходів відповідно до ст. 63 Закону України «Про нотаріат» щодо повідомлення позивачки про відкриття спадщини після смерті її батька, оскільки позивачка є спадкоємицею за законом першої черги і здійснення нею права на спадкування шляхом звернення до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини (у випадку не проживання разом із спадкодавцем на час його смерті) не залежить від вчинення чи невчинення дій іншими особами (іншим спадкоємцем, нотаріусом).

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини ↓

- ✓ Постанова КЦС ВС від 16.08.2023 у справі № 758/13293/18:

Судом не можуть бути визнані поважними такі причини пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, як юридична необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини, необізнаність особи про наявність спадкового майна та відкриття спадщини, похилий вік, непрацездатність, невизначеність між спадкоємцями, хто буде приймати спадщину, відсутність коштів для проїзду до місця відкриття спадщини, несприятливі погодні умови тощо.

- ✓ Постанова КЦС ВС від 17.02.2022 у справі № 953/15603/20:

Факт перебування на лікуванні в закладі охорони здоров'я у всіх випадках не може вважатися безумовною підставою для визначення додаткового строку. Важливими у цьому аспекті є тривалість стаціонарного лікування та ступінь захворювання.

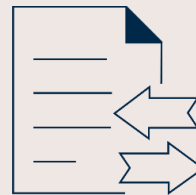
Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини ↓

✓ Постанова КЦС ВС від 30.11.2021 у справі № 418/3478/19:

Особливий правовий режим на тимчасово окупованій території України та необхідність встановлення факту смерті, отримання свідоцтва про смерть спадкодавця на не підконтрольній території України є поважною причиною пропуску спадкоємцем шестимісячного строку для прийняття спадщини.

Постанова КЦС ВС від 23.12.2021 у справі № 645/7452/19:

Поважною причиною пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини є реєстрація смерті спадкодавця як смерть невідомої особи.

Щодо визначення додаткового строку для прийняття спадщини

Нечіткість законодавства щодо строків прийняття спадщини в умовах воєнного стану, незначний проміжок між закінченням строку та зверненням до нотаріуса, а також добросовісність дій спадкоємця можуть бути підставою для визнання причин пропуску поважними. Оцінка поважності причин пропуску здійснюється судом індивідуально.

28.02.2022 КМУ прийнято постанову № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», яку постановою КМУ від 06 березня 2022 року № 209 доповнено пунктом 3, яким встановлено, що на час дії воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється.

Постановою КМУ від 24.06.2022 № 719 редакцію пункту 3 постанови № 164 від 28.02.2022 змінено та викладено в наступній редакції: «Перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці». Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини».

КЦС ВС у постанові від 25.01.2023 № 676/47/21 дійшов висновку, що п. 3 постанови КМУ від 28.02.2022 № 164 суперечить статтям 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню. Згодом цей пункт було виключено постановою КМУ № 469 від 09.05.2023.

Щодо свідоцтва про право на спадщину

Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2022 у справі № 385/321/20:

У приватному праві не передбачено нікчемності для свідоцтва про право на спадщину. В ЦК України закріплено тільки можливість пред`явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину. Заявляти вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину може будь-яка особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею цього. Тобто, оспорювання свідоцтва про право на спадщину відбувається тільки за ініціативою заінтересованої особи шляхом пред`явлення вимоги про визнання його недійсним (позов про оспорювання свідоцтва).

Постанова ВС від 14.01.2026 у справі № 524/12657/24:

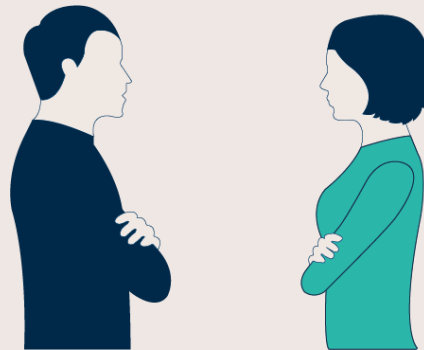
Відмова нотаріуса у видачі свідоцтва про право на спадщину через відсутність документів про введення об'єкта незавершеного будівництва в експлуатацію є неправомірною, якщо право власності спадкодавця на такий об'єкт зареєстровано у встановленому законом порядку.

Щодо «внесення змін до свідоцтва про право на спадщину» та «визнання його недійсним»

За згодою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, нотаріус або в сільських населених пунктах - уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини може внести зміни до свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1300 ЦК України).

Свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом (ст. 1301 ЦК України).

Щодо «внесення змін до свідоцтва про право на спадщину» та «визнання його недійсним»

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 504/3606/14-ц:

Свідоцтво про право на спадщину підлягає визнанню недійсним у випадку доведення існування «вад» на момент його видачі, які свідчать про те, що особа, якій видано свідоцтво, не мала права на спадкування, зокрема особа не є спадкоємцем, спадкоємці попередньої черги прийняли спадщину, заповіт є нікчемним тощо.

Внесення змін до свідоцтва про право на спадщину застосовується за умови наявності у спадкоємця, якому воно видане, права на спадкування, однак в іншому розмірі, з огляду на невраховані права на спадщину інших спадкоємців.

Виявлення спадкоємця, який вважається таким, що прийняв спадщину, але не отримав свідоцтва про право на спадщину і виявив намір його отримати, виявлення спадкового майна, на яке не було раніше видане свідоцтво про право на спадщину, внаслідок чого частки спадкоємців у спадщині змінилися, є підставою для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину, а не визнання його недійсним.

Смерть одного із спадкоємців, якому видано свідоцтво про право на спадщину, не перешкоджає захисту прав іншого спадкоємця шляхом внесення змін до свідоцтва

Щодо свободи заповіту ↓

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 522/9893/17:

Свобода заповіту охоплює особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача. Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання. Кваліфікація заповіту як нікчемного з мотивів розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у ч. 1 ст. 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту. За відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні і посвідченні заповіту кваліфікація останнього як нікчемного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту у зв'язку з його смертю.

ВП ВС відступила від висновку викладеного у постанові Верховного Суду України від 20.02.2013 у справі 6-2цс13 про те, що вчинення нотаріусом нотаріальної дії щодо спірного заповіту (його посвідчення) поза межами свого нотаріального округу призводить до нікчемності спірного заповіту.

Щодо свободи заповіту

Постанова ОП КЦС ВС від 29.01.2024 у справі № 369/7921/21:

Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання.

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства юстиції України регулювати вимоги щодо форми і порядку посвідчення заповіту; законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, нікчемним, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті місця народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення.

Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

Щодо нікчемності заповіту ↓

✓ **Постанова КЦС ВС від 17.02.2021 у справі № 755/8776/18**

Несвоєчасне здійснення державної реєстрації посвідченого заповіту в Спадковому реєстрі не зумовлює його нікчемність та не є підставою для визнання заповіту недійсним.

✓ **Постанова КЦС ВС від 28.08.2020 у справі № 185/2052/19:**

Заповіт, посвідчений (виданий) службовою особою (нотаріусом) на тимчасово окупованій території, на якій органи державної влади, посадові та службові особи України не здійснюють свої повноваження, є нікчемним.

✓ **Постанова ОП КЦС ВС від 02.03.2026 у справі № 462/863/23:**

ЦК України не містить переліку близьких родичів, які не можуть бути свідками при посвідченні заповіту.

При тлумаченні п. 3 ч. 4 ст. 1253 ЦК України слід враховувати визначення близьких родичів, яке наведене у ст. 68 ЦК України, яка за своїм змістом є найбільш близькою до ст. 1253 ЦК України, оскільки нею обмежується коло осіб, які не можуть укласти договори з певними особами. Такими особами є батьки, діти, брати, сестри, і саме ці особи не можуть бути свідками при посвідченні заповітів на користь свого близького родича.

Щодо нікчемності заповіту ↓

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 02.03.2026 у справі № 462/863/23 (продовження):

Застосування ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», ст. 26 СК України, ст. 25-1 КЗпП України, за аналогією закону неможливе при вирішенні питання про визначення поняття «близькі родичі» (п. 3 ч. 4 ст. 1253 ЦК України), оскільки в цих актах законодавства надаються різні визначення кола таких осіб, що пов'язано зі спеціальними цілями правового регулювання відповідних актів.

Рідний дядько / рідна тітка спадкоємця за заповітом не є близькими родичами спадкоємця за заповітом в розумінні п. 3 ч. 4 ст. 1253 ЦК України.

Рідний дядько / рідна тітка спадкоємця за заповітом можуть вважатися членом сім'ї спадкоємця тільки за умови, що він та спадкоємець спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Щодо способу захисту у разі нікчемності заповіту

Постанови ВП ВС від 10.04.2019 у справі № 463/5896/14-ц:

Визнання недійсним нікчемного правочину чи встановлення нікчемності правочину не є належним способом захисту права чи інтересу. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину

Постанова КЦС ВС від 16.06.2021 у справі № 620/564/19

Позовна вимога про встановлення факту нікчемності заповіту не є належним способом захисту прав.

Постанови КЦС ВС від 30.01.2023 у справі № 472/566/19, від 30.04.2025 у справі № 752/4458/23:

Особа, яка вважає свої права порушеними, може пред'явити позов про застосування наслідків нікчемного правочину шляхом виключення із Спадкового реєстру відомостей про реєстрацію заповіту, який є ефективним способом захисту.

Щодо недійсності заповіту

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 у справі № 496/4851/14-ц:

Частиною 1 ст. 225 ЦК України передбачено, що правочин, який дієздатна особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а у разі її смерті за позовом інших осіб, чиї цивільні права або інтереси порушені.

Справи про визнання правочину недійсним із цих підстав вирішуються з урахуванням як висновку судово- психіатричної експертизи, так і інших доказів:

- суд зобов'язаний призначити судово-психіатричну експертизу за клопотанням хоча б однієї зі сторін. Висновок про тимчасову недієздатність учасника такого правочину слід робити, перш за все, на основі доказів, які свідчать про внутрішній, психічний стан особи в момент вчинення правочину. Висновок експертизи має бути категоричним та не може ґрунтуватись на припущеннях;
- будь-які зовнішні обставини мають лише побічне значення для встановлення того, чи була здатною особа в конкретний момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Підставою для визнання правочину недійсним на підставі, яка передбачена зазначеною нормою, повинна бути встановлена судом абсолютна неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними.

Щодо усунення від спадкування

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 09.09.2024 у справі № 688/2840/22:

Підставою для усунення особи від спадкування на підставі ч. 1 ст. 1224 ЦК України є факт умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-якого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, які можуть бути підтверджені вироком суду в кримінальному провадженні та ухвалою про закриття кримінального провадження.

При вирішенні спору між спадкоємцями щодо права на спадкування суд у межах заявлених позовних вимог може встановити у мотивувальній частині судового рішення факт відсутності права на спадкування на підставі ч. 1 ст. 1224 ЦК України, зокрема у випадку, коли особа, яка умисно позбавила життя спадкодавця, померла, оскільки така особа не має права на спадкування в силу закону.

При вирішенні спору між спадкоємцями ухвалення окремого судового рішення про усунення від спадкування не вимагається відносно особи, яка померла на момент розгляду справи, враховуючи, зокрема, те, що особа, яка умисно позбавила життя спадкодавця, у разі доведення такого факту, не має права на спадкування в силу закону.

Щодо спільного заповіту подружжя ↓

✓ Постанова КЦС ВС від 12.04.2018 у справі № 761/22959/15-ц

Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності. У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив.

У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті.

За життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту. Така відмова підлягає нотаріальному посвідченню.

У разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя (ст. 1243 ЦК України). ↓

Щодо спільного заповіту подружжя ↓

Постанова КЦС ВС від 12.04.2018 у справі № 761/22959/15-ц (продовження):

Спадкування майна подружжя відбувається в декілька етапів:

- спершу успадковується частка у спільній сумісній власності одного з подружжя другим з подружжя, який його пережив,
- а після смерті останнього зазначене в заповіті майно успадковується спадкоємцями за заповітом.

Законом не передбачено право заповідачів на встановлення певних умов, за наявності яких виникає право на спадкування іншим подружжям, позбавлення його права на спадкування, передбачення заповідального відказу тощо, що дозволяється у випадку складання індивідуального заповіту.

Щодо спільного заповіту подружжя ↓

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 24.02.2025 у справі № 183/4256/21:

Якщо подружжям обирається для розпорядження спільним майном модель спільного заповіту, то їх волевиявлення «підкорюється» тим правилам, які законодавець встановив для спільного заповіту подружжя, зокрема: заповідачами можуть бути тільки особи, які мають статус подружжя, розпорядження тільки майном, яке перебуває в правовому режимі спільної сумісної власності.

Внаслідок цього виключається розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя і поширення на це майно правового режиму спільної сумісної власності.

Законодавець допускає оспорення заповіту саме заінтересованою особою (зокрема, спадкоємцем за законом або за попереднім заповітом, для відновлення чинності попереднього заповіту), а не самим заповідачем (чи одним із заповідачів за спільним заповітом подружжя). Тому конструкція оспорування спільного заповіту подружжя, також не може бути застосована, навіть у разі розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя.

Щодо спільного заповіту подружжя

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 24.02.2025 у справі № 183/4256/21 (продовження):

У спадковому праві (книга 6 ЦК України) законодавець передбачив конструкцію втрати чинності заповіту повністю або частково. Конструкція втрати чинності заповіту поширюється як на «звичайний» заповіт, так і на спільний заповіт подружжя.

Втрата чинності заповіту може мати, зокрема: (1) внаслідок складення нового заповіту відбувається втрата чинності попереднім заповітом; (2) якщо права та/обов'язки не існують (припинилися) або перетворилися на інші; (3) розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя.

Тому у випадку розпорядження в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя заповіт в цій частині втрачає чинність та таке майно підлягає спадкуванню за законом.

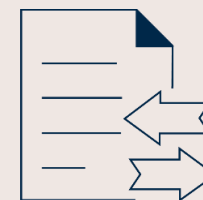
Щодо конкуренції заповітів ↓

✓ Постанова КЦС ВС від 21.05.2025 у справі № 947/26793/121:

При складенні заповідачем декількох заповітів може мати місце їх «конкуренція», оскільки необхідно з'ясувати, який саме заповіт визначає спадкоємця і/або спадкове майно.

Аналіз частин 2, 3 ст. 1254 ЦК дозволяє констатувати, що законодавець для випадку, коли заповідачем складено декілька заповітів, передбачив правила, що повинні враховуватися для того, щоб визначити який саме заповіт визначає спадкоємця і/або спадкове майно. Такі правила полягають в тому, що:

- по-перше, внаслідок складення нового заповіту відбувається втрата чинності попереднім заповітом. Тобто, якщо новий заповіт повністю суперечить попередньому заповіту, то новий заповіт скасовує попередній заповіт і визначення спадкоємця і/або спадкового майна відбувається на підставі останнього заповіту;
- по-друге, внаслідок складення нового заповіту відбувається часткова втрата чинності попереднім заповітом.

Щодо конкуренції заповітів

Постанова КЦС ВС від 21.05.2025 у справі № 947/26793/121 (продовження):

Тобто, якщо новий заповіт частково суперечить попередньому заповіту, то новий заповіт тільки частково скасовує попередній заповіт і визначення спадкоємця і/або спадкового майна відбувається на підставі двох заповітів.

Тлумачення ч. 3 ст. 1254 ЦК свідчить, що складення нового заповіту, яким зменшено обсяг спадкової маси, порівняно з попереднім, але не змінено спадкодавця, скасовує попередній заповіт у відповідній частині, оскільки спадкодавець визначив спадкоємця тільки щодо частини спадщини (див., зокрема і постанову КЦС ВС від 26.06.2019 у справі № 369/3186/17 (провадження № 61-42486св 18)).

Щодо заповідального розпорядження ↓

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 02.06.2025 у справі № 201/14368/15-ц:

До складу спадкового майна згідно зі ст. 1228 ЦК України входить і право на вклад у банку (фінансовій установі) незалежно від способу розпорядження ним - чи зроблено розпорядження щодо права на вклад у заповіті, чи безпосередньо у банку (фінансовій установі) – таке право входить до складу спадщини і на нього поширюються загальні правила спадкування.

Спадкодавець має можливість розпорядитися належним йому правом вимоги грошових коштів, які були внесені на підставі договору банківського вкладу (депозиту) або рахунку. Проте в будь-якому разі спадкодавець самотійно приймає рішення про те, яким чином розпорядитися правом на вклад.

Розпорядження банку (фінансовій установі) по своїй суті є одностороннім правочином, за допомогою якого здійснюється розпорядження правом на вклад. На такий односторонній правочин поширюються відповідні положення ЦК України про правочини (зокрема, про форму, недійсність правочинів).

Щодо заповідального розпорядження

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 02.06.2025 у справі № 201/14368/15-ц (продовження):

Розпорядження банку (фінансовій установі) досить специфічний односторонній правочин, оскільки може втілюватися як в окремому документі, так і бути умовою договору.

Особа, яка вказана у розпорядженні банку (фінансовій установі), є спадкоємцем вкладу і має можливість на власний розсуд прийняти спадщину (право на вклад) або відмовитися від її прийняття чи не прийняти.

Якщо особа, вказана у розпорядженні банку (фінансовій установі), не прийняла спадщину або відмовилася від її прийняття, то спадкування права на вклад здійснюється спадкоємцем (спадкоємцями) за заповітом чи/та законом, який прийняв спадщину.

Сама по собі вказівка особи у заповідальному розпорядженні банку (фінансовій установі) не свідчить про прийняття такою особою спадщини.

Щодо розірвання спадкового договору ↓

Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу набувача у разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача (ст. 1308 ЦК).

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 591/1419/20:

Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами. ЦК України надає останнім право заявляти у суді вимоги про дострокове розірвання договору, тобто ініціювати розірвання спадкового договору в суді можуть лише відчужувач або набувач.

Відчужувач має право заявляти позов про розірвання спадкового договору, якщо набувач не виконує або виконує неналежним чином покладені на нього обов'язки щодо здійснення дій майнового або немайнового характеру.

За змістом цього правила інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору. Тобто можливість застосування аналогії закону при вирішенні цього питання виключається.

Щодо розірвання спадкового договору

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2023 у справі № 591/1419/20 (продовження):

У випадку, якщо витрати пов'язані із неналежним виконанням обов'язків набувачем понесли інші особи, зокрема, спадкоємці (наприклад, поховання відчужувача та інше), то у спадкоємців виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у порядку, визначеному главою 83 ЦК України («набуття, збереження майна без достатньої правової підстави»).

У цій постанові ОП КЦС відступила від висновків, викладених у постановах КЦС ВС від 05 грудня 2018 року у справі № 640/5594/17-ц, від 04 грудня 2019 року у справі № 278/627/15-ц, від 24 червня 2022 року у справі № 173/3057/19.

Щодо права на обов'язкову частку у спадщині ↓

Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) (ч. 1 ст. 1241 ЦК України).

Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї (ч. 3 ст. 1268 ЦК України).

✓ **Постанова ОП КЦС від 22.04.2024 у справі № 346/2744/21:**

Тлумачення ч. 3 ст. 1268 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив можливість прийняття спадщини постійним проживанням разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини для будь-яких спадкоємців, в тому числі й обов'язкових спадкоємців. Тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі ч. 3 ст. 1268 ЦК.

Щодо права на обов'язкову частку у спадщині ⬇

✓ Постанова ОП КЦС від 22.04.2024 у справі № 346/2744/21 (продовження):

Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. ЦК України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення.

У цій постанові ОП КЦС відступила від висновків щодо застосування частини третьої статті 1268 ЦК та статті 1241 ЦК України у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у справі № 450/328/15-ц, від 09 грудня 2020 року у справі №761/24381/14, від 08 вересня 2021 року у справі № 2-93/2009, від 27 січня 2021 року у справі №199/9931/15ц про те що право на обов'язкову частку у спадщині не входить до складу спадщини (спадкова маса) і не може бути передано спадкоємцеві в порядку спадкування.

Щодо права на обов'язкову частку у спадщині ↓

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 20.10.2025 у справі № 686/936/22

За змістом ч. 1 ст. 1266 ЦК України внуки, правнуки спадкодавця спадкують лише ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини, без вказівки, «в тому числі обов'язкову частку та неохоплену заповітами частку».

Суб'єкти, які здійснюють право спадкування, - це особи, які набули право на спадкування. До набуття суб'єктивне право спадкування не виникає. Відповідно можливість прийняти спадщину у цих суб'єктів відсутні.

У спадковому праві існують конструкції «похідного спадкування», коли право спадкування пов'язується не безпосередньо із відкриттям спадщини після смерті спадкодавця, а «вплітається» структуру спадкового правовідношення, ускладнену іншими юридичними фактами - смерть спадкоємця, відмова його від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця тощо.

Щодо права на обов'язкову частку у спадщині↓

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 20.10.2025 у справі № 686/936/22 (продовження):

Конструкції похідного спадкування, зокрема спадкування за правом представлення (спадкове заміщення), спадкова трансмісія, адресна відмова від прийняття спадщини розміщені законодавцем в різних нормах Книги 6 ЦК України, але підпорядковуються єдиним правилам, що визначають їх закономірності. Причому навіть і тоді, коли про це прямо не зазначено у відповідних нормах Книги 6 ЦК України. Тому перехід права на обов'язкову частку у спадщині не відбувається з використанням конструкцій «похідного» спадкування. Як наслідок право на обов'язкову частку не може переходити до інших осіб, навіть якщо вони є спадкоємцями за законом чи за заповітом. Відповідно, право на обов'язкову частку не може переходити ні в порядку спадкової трансмісії (ч. 1 ст. 1276 ЦК України), ні за правом представлення, ні в порядку адресної відмови від прийняття спадщини (ст. 1274 ЦК України) або в інший спосіб «передання» спадкових прав.

У разі смерті особи, яка б мала право на обов'язкову частку у спадщині, до відкриття спадщини за заповітом, таке право не спадкується та не переходить до спадкоємців такої особи. Правила спадкування за правом представлення (спадкування за законом) не стосуються права на обов'язкову частку.

Щодо права на обов'язкову частку у спадщині ↓

✓ Постанова ОП КЦС від 30.01.2025 у справі № 638/7132/15-ц:

Допускається виникнення права на обов'язкову частку як в тій ситуації коли в заповіті вказаний один спадкоємець, який не відноситься до суб'єктів права на обов'язкову частку, так і коли в заповіті вказано двох спадкоємців, один з яких має право на обов'язкову частку в спадщині.

Зокрема коли в заповіті вказано двох спадкоємців, один з яких має право на обов'язкову частку в спадщині, то при визначенні того чи виникає право на обов'язкову частку і її розміру необхідно зважати на зміст заповіту і розпорядження в ньому спадковим майном. Якщо спадкодавець в заповіті заповів суб'єкту права на обов'язкову частку в спадщині менше спадкового майна, ніж його розмір обов'язкової частки, то у такому разі право на обов'язкову частку в спадщині підлягає захисту, оскільки на нього не може впливати зміст заповіту. Розмір обов'язкової частки має визначатися із врахуванням того майна, що заповідане йому в заповіті. Натомість у разі, коли суб'єкт права на обов'язкову частку в спадщині за заповітом отримав той обсяг спадкового майна, який відповідає розміру його обов'язкової частки або більше спадкового майна, ніж його розмір обов'язкової частки, то в цьому випадку право на обов'язкову частку не виникає, оскільки суб'єкт права на обов'язкову частку «захищений» змістом заповіту.

Щодо обчислення розміру обов'язкової частки ↓

✓ Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 292/389/17:

При визначенні розміру обов'язкової частки в спадщині враховується увесь склад спадщини, зокрема, право на вклади в банку (фінансовій установі), щодо яких вкладником було зроблено розпорядження на випадок своєї смерті, вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу. За згодою особи, яка має право на обов'язкову частку у спадщині, належна їй частка визначається з майна, не охопленого заповітом. У разі незгоди ця частка визначається з усього складу спадщини.

Постанова КЦС ВС від 01.08.2019 у справі № 510/350/16-ц:

Зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині можливе з урахуванням:

- (а) характеру відносин між спадкоємцями і спадкодавцем;
- (б) наявності інших обставин, що мають істотне значення (зокрема, ними може вважатись тривала відсутність спілкування між спадкодавцем і спадкоємцем, неприязні відносини, зумовлені аморальною поведінкою спадкоємця, тощо).

Позбавлення особи права на обов'язкову частку судом ЦК України не передбачено, хоча особа, яка має право на обов'язкову частку, може бути усунена від права на спадкування відповідно до ст. 1224 ЦК України.

Щодо обчислення розміру обов'язкової частки

✓ Постанова КЦС ВС від 30.01.2025 у справі № 638/7132/15-ц:

ЦК України, як основний «регулятор» спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон щоб суб'єктом права на обов'язкову частку був іноземець.

Проте іноземець, як суб'єкт права на обов'язкову частку має бути непрацездатним в розумінні закону тієї держави, громадянином якої він є.

Як наслідок для визначення того чи є іноземець непрацездатним не можуть застосовуватися норми публічних українських законів.

Щодо права на частку у майні подружжя при спадкуванні

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видано на половину спільного майна. На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності. Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 71 Закону України «Про нотаріат»)

✓ КЦС ВС від 17.03.2021 у справі № 761/36415/18:

Законодавець не пов'язує видачу свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні із впливом строку на прийняття спадщини.

Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя здійснюється нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину та не може ставитись в залежність від отримання свідоцтва про право на спадщину.

Щодо права на частку у майні подружжя при спадкуванні

✓ Постанова КЦС ВС від 11.09.2024 у справі № 604/946/20

Після смерті одного із подружжя, відкривається спадщина тільки на майно, яке належало спадкодавцю особисто, відповідно частка іншого із подружжя у об'єкті, який є спільним сумісним майном, не входить до складу спадщини. Той з подружжя, хто є живим, реалізуючи свої права як спадкоємець, має право подати заяву про прийняття спадщини (чи відмови у її прийнятті), а також заяву про видачу свідоцтва про право на частку в спільному майні подружжя.

Звернення до нотаріуса із відповідною заявою про видачу свідоцтва є правом, а не обов'язком другого з подружжя.

Заява одного із подружжя, хто є живим, про те, що він не претендує на одержання свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя оскільки майно є особистою приватною власністю спадкодавця, підтверджує правовий статус майна померлого, як його особистого майна.

Щодо оскарження до суду нотаріальної дії або відмови у її вчиненні ↓

Нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти (стаття 50 Закону України «Про нотаріат»).

✓ Постанова ОП КЦС від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19

Тлумачення статті 50 Закону України «Про нотаріат» свідчить, що слід розмежовувати оскарження: 1) нотаріальної дії, 2) відмови у вчиненні нотаріальної дії; 3) нотаріального акта». Нотаріус зобов'язаний мотивувати свої дії, направлені на відмову у вчиненні нотаріальної дії. При цьому, нотаріусу заборонено лише безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії.

Суд не може зобов'язувати нотаріуса чи нотаріальну контору вчиняти дії щодо вирішення питань, які безпосередньо належать до його компетенції.

Суд не може підміняти орган, до повноважень якого належить прийняття рішення, яке є предметом оскарження, приймати замість нього своє рішення та давати вказівки, які б свідчили про вирішення питань, які належать до компетенції такого суб'єкта.

Щодо оскарження до суду нотаріальної дії або відмови у її вчиненні

✓ Постанова КЦС ВС від 25.04.2018 у справі № 308/2282/16-ц:

Право на звернення до суду з позовом про незаконність нотаріальної дії чи відмови в її вчиненні мають заінтересовані особи (фізичні та юридичні), щодо яких були вчинені нотаріальні дії, або які одержали відмову в їх вчиненні, тобто безпосередньо брали участь у нотаріальному процесі.

Особи, які не брали участі у вчиненні нотаріальних дій, але вважають, що їх права і охоронювані законом інтересам порушені нотаріальною дією, вправі звернутися до суду із відповідним самостійним позовом про недійсність посвідченого акта, але не до нотаріуса, а до інших суб'єктів спірних матеріальних правовідносин, щодо яких виник спір.

Спадкування права на отримання соціальних виплат

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 у справі № 243/13575/19:

Суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності – входять до складу спадщини (ст. 1227 ЦК України).

- Тлумачення статті 1227 ЦК України свідчить, що: цією нормою встановлено сингулярне правонаступництво членів сім'ї спадкодавця на отримання належних йому та неотриманих ним за життя грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат. Указані суми включаються до складу спадщини лише у разі відсутності у спадкодавця членів сім'ї чи їх відмови від права на отримання вказаних сум;
- Право на одержання грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат виникає у членів сім'ї спадкодавця внаслідок вказівки закону (ст. 1227 ЦК України) та додаткового юридичного факту - смерті спадкодавця.

Щодо визнання спадщини відумерлою, витребування майна від добросовісного набувача ↓

✓ Постанова ВП ВС від 14.12.2022 у справі № 461/12525/15-ц:

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходженням основної частини рухомого майна зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою (ч. 1 ст. 1277 ЦК України).

При відчуженні спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, на користь добросовісного набувача територіальна громада має право лише на отримання грошової компенсації його вартості. У спірних правовідносинах підлягає застосуванню аналогія закону, що регулює подібні правовідносини, зокрема положення статті 1280 ЦК України. Закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (стаття 16 ЦК України) та в разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо така особа є добросовісним набувачем. З метою захисту порушеного права чи інтересу територіальної громади при відчуженні спадкового майна розмір грошової компенсації вартості цього майна визначається виходячи з його ринкової вартості на час розгляду спору в суді.

Щодо визнання спадщини відумерлою, витребування майна від добросовісного набувача

✓ Постанова ОП КЦС ВС від 09.12.2024 у справі № 754/446/22

Право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосовуючи аналогію закону, територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

Закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (ст. 16 ЦК України) та у разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо остання є добросовісним набувачем.

Щодо застосування статей 1281 та 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду ↓

✓ Постанова ВП ВС від 03.11.2020 у справі № 916/617/17:

Оскільки зі смертю боржника його грошові зобов'язання включаються до складу спадщини, строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України. Сплив цих строків має наслідком позбавлення кредитора права вимоги за основним і додатковим зобов'язаннями, а також припинення таких зобов'язань.

Кредитор може пред'явити вимогу до спадкоємців боржника (зокрема і заяву про процесуальне правонаступництво чи про заміну сторони виконавчого провадження) лише у межах строків, встановлених статтею 1281 ЦК України.

Щодо застосування статей 1281 та 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду

✓ Постанова ВП ВС від 03.11.2020 у справі № 916/617/17 (продовження):

За змістом статей 1281, 1282 ЦК України задоволення вимог кредитора спадкоємцями має відбуватися у межах вартості отриманого ними у спадщину майна, тому **обов'язок спадкоємців боржника перед кредиторами спадкодавця виникає лише у межах вартості майна одержаного у спадщину**. У разі неотримання від спадкодавця у спадщину жодного майна, особа не набуває статусу спадкоємця, і як наслідок у неї відсутній обов'язок задовольнити вимоги кредитора померлої особи.

Невизначення вартості успадкованого майна не впливає на вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження. Водночас задовольняючи заяву про заміну учасника справи, боржника у виконавчому провадженні, який помер, його спадкоємцем, суд відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України має визначити розмір боргу, який відповідає частці спадкоємця у спадщині, та вказати, що така заміна здійснюється в межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!